

WILLIAM CHRISTIAN JR. – KRASZNAI ZOLTÁN

A limpiasi csodás feszület és Magyarország kálváriája*

Bevezető

Tanulmányunkban a 20. századi katolikus zárandoklatok egyik epizódját, a spanyol Limpias városkába 1919-től indított utakat vizsgáljuk. A városkában jelentős számban fordultak meg az első világháborút elveszített országok polgárai, így magyarok is. A magyar zárandoklatok dokumentumait vizsgálva egyértelműen megjelenik a vallásos áhítat, a nemzeti traumák (forradalmak, területveszteségek), sőt a politikai szimpátiák összekapcsolódása. Ez azzal a reménnyel kecsegtetett, hogy vallástörténeti érdekességükön túl bevonhatjuk forrásainkat a Trianon utáni nemzeti identitás változásait, elsősorban a nemzeti terület és az identitás(ok) kapcsolatát vizsgáló kutatásokba. Annál is inkább, mivel a vizsgált források, az úti cél, a zárandoklatok időkerete és a szereplők behatárolhatósága jóformán antropológiai kutatásokra jellemző közelségbe hozott egy olyan problematikát – Trianon, identitások és a vallás, sőt a vallásfelekezetek kapcsolatának kérdését –, ami iránt folyamatos a társadalmi és kutatói érdeklődés, de ahol a konkrét elemzéseknek még korántsem vagyunk bővében. Ennek oka részben az, hogy a két világháború közötti közbeszéd telítve volt Trianon kérdésével, a kutató számára gyakorlatilag minden számba jöhet forrásként, s nehéz az elemzés során folyamatokat, kapcsolódásokat feltárni, egyes reprezentációk társadalmi hatását értékelni. Ezért lehet fontos a történelmi antropológiai jellegű, közösségre koncentráló kutatás. Ilyen irányban indultak el például Kovács Éva kutatásai is a határmenti közösségekre helyezve a hangsúlyt.¹ Terület és nemzeti identitás kapcsolatának vizsgálatában nagy jelentősége van az ikonográfiai vizsgálatoknak, ahogyan arra Zeidler Miklós és Sinkó Katalin írásai felhívták a figyelmet.² Az ikonográfiai források a vallási szimbólumok elterjedt használatát is mutatják, nagyon is kézzelfogható illusztrációját adva vallás és nacionalizmus kapcsolatának, vagy – Hankiss Elemér terminológiájával – a nemzetvallás³ szimbolikus megalapozásának. Nehéz azonban felmérni, hogy a képek sugallta képzetek és képzettársítások mennyire s milyen társadalmi csoportokban kaptak hitelt. Vizsgálunk, ha korlátozott érvénnyel is, de segít valószínűsíteni ilyen kapcsolatokat, amelyeket aztán, a tanulmány második felében, felhasználunk a Trianon-ikonográfia elemzésében is.

* A szerzők köszönettel tartoznak a Collegium Budapestnek, ahol a tanulmány megírása idején közösen dolgozhattak; Dezső Katalinnak és Erdős Hédinek, a Collegium könyvtárosainak, felbecsülhetetlen segítségükért. Hálaunk vagyunk Klaniczay Gábornak, Sinkó Katalinnak, Kristóf Ildikónak, Pusztai Bertalannak és Barna Gábornak a tanulmány elkészítéséhez nyújtott információkért és tanácsokért.

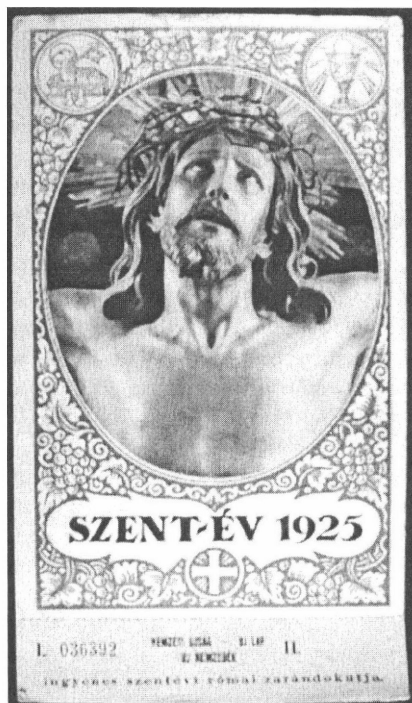
¹ Kovács Éva: „Határmítoszok és helyi identitásnarratívák az osztrák-magyar határ mentén”. *Reprika*, 47–48. (2002. június) 143–156.; Kovács Éva: „Határváltó diskurzusok: Komárom, 1918–22, 1938”. In: *Konfliktusok és kezelésük Közép-Európában*. Szerkesztette: Bárdi Nándor. Budapest, Teleki László Alapítvány, 181–212.

² Sinkó Katalin: „A megsértett Hungária”. In: *Magyarok Kelet és Nyugat között*. Szerkesztette: Hofer Tamás. Budapest, Néprajzi Múzeum – 1994. 267–282. (a továbbiakban: Sinkó 1994.); Sinkó Katalin: „Ezredévi ünnepeink és a történeti ikonográfia”. *Művészettörténeti Értesítő*, 49. (2000. 1–2.) 1–19.; Zeidler Miklós: *A revíziós gondolat*. Budapest, 2001. (a továbbiakban: Zeidler)

³ Hankiss Elemér: „Nemzetvallás”. In: *Monumentumok az első háborúból*. Szerkesztette: Kovács Á. Budapest, 64–90.

A limpiasi jelenések és visszhangjuk a világháborút veszített országokban

Alig öt hónapja ért véget az első világháború, amikor megmozdulni látták a hívek az észak-spanyolországi Cantabria egyik kisvárosában, Limpiasban a templomi feszület Krisztusát. (1. kép) Egészen pontosan 1919. március 29-én, egy egész héten át tartó, kapucinus barátok vezette misszió, könyörgéssorozat végén. A látomások megismétlődtek az elkövetkező hónapokban, s megindult a zarándokok áramlása is, fokozatosan egyre nagyobb sugarú körökből: először a környező városokból, majd Cantabria egész keleti feléből, az egyházmegyéből, aztán a vasútvonalakat követve a környező tartományokból, Vizcayából, Asztúriából, később Navarrából, Madridból, Barcelonából, Ó-Kasztíliából, Leónból és Galíciából.

1. kép

SZENTÉVI NYEREMÉNYSZELVÉNY
A LIMPIASI FESZÜLET KRISZTUSÁVAL

A jelenésekről szóló hírek gyorsan elértek külföldre is – először, a spanyol sajtónak, utazóknak és családi kapcsolatoknak köszönhetően – Dél-Amerikába. Ennek ellenére a korabeli sajtóból kevés olyan utazásról tudunk, amelyet 1919–20-ban külön Limpiasba tettek volna külföldről. Számuk fokozatosan nőtt az elkövetkező évek során, ahogy Limpias lehetséges melléktúrákért felkerült a lourdes-i zarándoklatok programjára. Hamarosan Franciaországból, Belgiumból, Hollandiából, Svájcban, Németországból, Magyarországról, Angliából, az USA-ból és Mexikóból érkeztek zarándokcsoportok.

Mivel a jelenéseket látók közül senki sem halotta beszélni is a szobrot, a Krisztus-ábrázolás megfigyelt pillantásainak, mozdulatainak, agóniájának és átlényegülésének jelentése találgatások tárgya lett. Spanyolországon belül e spekulációk a zarándoklatok táguló sugarának megfelelően alakultak: előbb csak Cantabria zarándokhelyét, később a spanyol Lourdes-ot, az új Jeruzsálemet

vagy a végítélet előjelét vélték felfedezni Limpiasban.

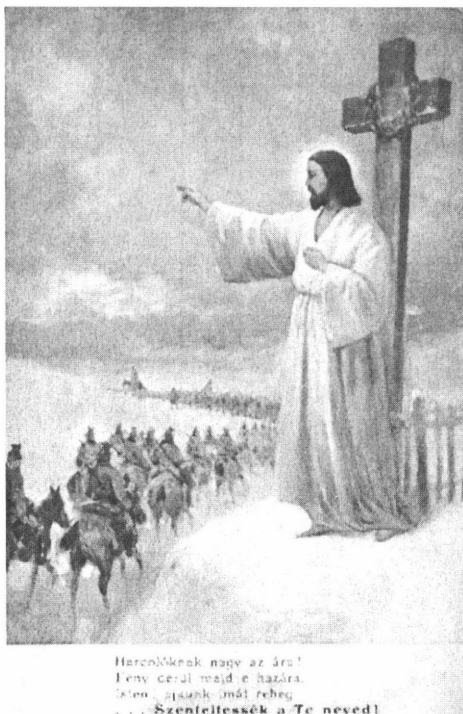
A spanyol interpretációk közül kevés utalt az első világháborúra, talán mert ez az ország semleges maradt. A politikai vénájú spanyol kommentátorok inkább arról értekeztek, hogy vajon a liberálisok politikája vagy inkább XIII. Alfonz gesztusa, amivel a Szent Szívnek ajánlotta országát, váltotta ki Krisztus agóniáját. A nemzetközi látókörrrel rendelkezők okolhatták a szabadkőművesség, a szocializmus vagy a bolsevizmus terjedését. Míg azonban az 1917-ben kezdődött fatimai látomásokban az azokat érzékelők egyértelmű utalásokat fedeztek fel a zajló háborúra, a limpiasi hívek nem tették ezt, és általában a spanyol kommentátorok sem kapcsolták össze a két eseményt.⁴

A párhuzamot azokban az országokban vélték felfedezni, amelyek végigküzdöttek a háborút. Itt úgy értelmezték, hogy Krisztus a szenvedőkkel és a gyászolókkal való együttérzése jeléül szenved kínhalált újfent a keresztfán. Különösen tetten érhető ez az elképzelés a vesztes országokban. Limpias legnagyobb hatású külföldi propagálója német volt, Pro-

⁴ William, A. Christian Jr.: *Moving Crucifixes in Modern Spain*. Princeton, 1992. (a továbbiakban: Christian)

fesszor Dr. Ewald von Kleist báró, Fribourg/Breslauból. Limpiasról szóló könyve öt kiadást ért meg Németországban 1920 és 1922 között, majd napvilágot láttak hollandiai, franciaországi, angliai és amerikai kiadásai is. Fontosnak tartotta hangsúlyozni, hogy a limpiai Krisztus a harcon kívül maradt, semleges országban található. Könyve egyik fejezetében, aminek a beszédes „Warum in Spanien? Warum nicht bei uns?” címet adta, annak tulajdonítja a Spanyolországot érő isteni megtiszteltetést, hogy különleges sikert ért el a Szent Szívnek való felajánlások mozgalma. Családok, városok, iskolák, üzemek, laktanyák, Gipuzkoa tartománya, végül pedig 1919-ben az egész ország a Szent Szív kegyelmébe ajánlotta magát. Így érkezik a helyválasztásról: „Spanyolország egyben az a nemzet, amely távol maradván ettől az országok között zajló szörnyűséges harctól, nem szennyezte kezét milliók vérével, akik a legmélyebb meggyőződéstől vezetettve vetették magukat harcba szülőföldjük igaz ügyének védelmében, s Istenre tekintve hősként áldozták fel életüket és vérüket. Spanyolország maradt az egyetlen nagyhatalom a világon, amely megingathatatlan semlegességének köszönhetően megőrizte szimpátiáját szegény, meggyötört német népünk iránt is. Örülünk, hogy ennek a nemzetnek a kezéből kaphatjuk mi is, Európa többi népei is a Megváltó áldását, ami mindenkinek felett – legalábbis egyházunk gyermekei között – képes arra, hogy utat törjön a belső megbékélésnek, ami nélkül a formális béke nem válhat bizonyossá és erőssé.”⁵

A háború során mindkét oldalon Isten támogatásáról szóltak, s imádkoztak segédelméért. A képeslapok aranykorában mindkét oldalon nagyon népszerűek voltak a színes képek a csapatokat megáldó és sebesülteket vigasztaló Jézussal.⁶ (2. kép) Azoknak azonban, akik a német-osztrák–magyar szövetségből – von Kleist kifejezésével élve – „a legmélyebb meggyőződéstől vezetettve vetették magukat harcba szülőföldjük igaz ügyének védelmében, s Istenre tekintve hősként áldozták fel életüket és vérüket”, a háborús vereség egyfajta vallásos krízist is hozott. A limpiai keresztben szenvedő Krisztus különleges vonzerővel bírt a vesztesekre és bizonyos érzelmi azonosulást váltott ki. 1919 őszére számos spanyol hívőnek a jelenése kapott publicitást, akik azt látták, hogy a megelevenedett test, olykor többször is, keresztülment a haldoklás kínjain. Az újságokban és a vallásos irodalomban leírt krisz-

2. kép

I. VILÁGHÁBORÚS KÉPESLAP, BÉCS, É. N.

⁵ Rev. Baron von Kleist, S.T.D., *The Wonderful Crucifix of Limpias. Remarkable Manifestations*, trans. E. F. Reeve, London, Burns, Oates and Washbourne Ltd., 1922. 179. Az idézet németül megtalálható mind az első, mind az összes következő kiadásban: (Freiherr Ewald) von Kleist, *Auf-fallende Ereignisse an dem Christus-bilde von Limpias im Jahre 1919*. 1. kiadás. Kirnach-Villingen, Verlag der Waisenanstalt (Schulbrüder), 1920. 126. Az 1921-ben Colmarban megjelenő francia kiadásból eltűnt a Németországra való utalás, megmaradt ellenben a gondolat, amely Limpiasban a háború utáni megbékélés helyszínét látja.

⁶ Az első világháborús ábrázolásokat átfogóan taglalja Winter, Jay: *Sites of Memory, Sites of Mourning. The Great War in European Cultural History*, Cambridge, 1995.

tusi agónia egybecsengett a háborús veszteségekkel és a nemzet megaláztatásával. A Németországból, Ausztriából és Magyarországról a limpiai Krisztus felé forduló áhítat sajátos mellékértelmet nyert, és a zarándokhelyet szokatlanul nagy arányban keresték fel katonatisztek. Ahogy egy magyar pap írta 1925-ben: „Talán figyelmezteti a világháború agonizálóit, hogy ő is szenvedett, sőt most is szenved velünk, érettünk, helyettünk. Tehát vígasztal, biztat, példát ad, hogy ne essünk kétségbe, ne csüggedjünk, hanem szenvedjünk vele, érette, mellette. Lelkünk erőit akarja fokozni, hogy testünk szenvedéseit kibírjuk, elviselhessük és túlszárnyalhassuk.”⁷ Különösen jelentősnek tűnik a Limpias iránti magyar érdeklődés, ha figyelembe vesszük a zarándokhely távolságát és az iránta való vallási érdeklődés tartósságát, hiszen a magyarok még sokáig látogatták a kegyhelyet a spanyol érdeklődés hanyatlása után is.

Magyarázhatja egy új Krisztus-zarándokhely népszerűségét az a háború alatti tendencia is, hogy a képi ábrázolásokon hangsúlyeltolódás figyelhető meg a Szűzanya és Krisztus ábrázolásának gyakoriságában. Az általunk Budapesten összegyűjtött képeslapok alapján megállapítható, hogy a háborús idők magyarországi képeslapjain a Krisztus-ábrázolások nagyságrendileg gyakoribbak voltak a Szűzanya megjelenítésénél. Egyrészt Jézust hagyományosan gyakrabban társították, kapcsolták a háborúhoz, mint a Szűzanyát, másrészt azonban üzleti számítás is közrejátszhatott ebben, hiszen mind a Monarchiában, mind Németországban nagyszámú protestáns és katolikus élt, a Krisztust ábrázoló hazafias tematikájú képeslapok pedig felekezeti különbség nélkül találhattak utat a célközönséghez.

Magyarországon még inkább, mint Németországnál, volt még egy oka a kereszten szenvedő limpiai Krisztus keltette hatásnak. Az ország első világháború utáni felosztására gondolunk. Az 1920. június 4-én aláírt trianoni békeszerződés az ország kétharmadát és a magyarság jó egyharmadát juttatta a környező utódállamoknak, Csehszlovákiának, Romániának, a Szerb-Horvát-Szlovén Királyságnak és Ausztriának. Az elesettek és sebesültek tömegeihez, a háború elvesztéséhez és az azt követő felforduláshoz járult még az anyarság feldarabolása, paradox módon éppen akkor, amikor hosszú idő után teljes függetlenséghez jutott az ország. A két világháború közötti időszakban a revízió kérdésköre tematizálta a magyarországi közbeszéd jelentős részét, s az elcsatolt területek visszaszerzése folyamatosan a hivatalos vagy félhivatalos propaganda homlokterében állt. Trianon és annak reprezentációi a nemzeti identitás megkerülhetetlen vonatkoztatási pontjává váltak.⁸

A magyar katolikusok magától értetődően kapcsolták össze a Krisztus-jelenéseket a nemzeti szerencsétlenséggel. Nem kerülte el figyelmüket, hogy a könyörgéssorozat, amelynek végén először számoltak be a csodás eseményekről, 1919. március 22-én kezdődött, egy nappal az után, hogy Kun Béla hatalomra került Budapesten, vagy ahogyan az egyik szerző fogalmazott, „éppen midőn nálunk a kommunizmus kitört!”.⁹ A *Diario Montañés* című santanderi lap, amely részletesen beszámolt a Limpias iránti otthoni és nemzetközi érdeklődés alakulásáról, arról írt 1922 áprilisának elején, hogy Magyarországon a hadsereg egyik ezredese előadásokat tartott a jelenésekről.¹⁰

A Limpias iránti magyar érdeklődést csak fokozta a zarándokhely Lourdes-hoz való közelsége. A Lourdes iránti érdeklődés már a világháború előtt is erős volt Magyarországon, 1912-ben magyar katolikusok gyűjtötték össze a kálvária egyik stációjának költségeit Lo-

⁷ Tóth János a Paulovits Sándor szerkesztette: Szentévi magyar zarándoklatok. Visszaemlékezések a jubileumi év eseményeire olasz, francia és spanyol földön – Róma–Lourdes–Limpas–Szentföld című emlékkönyvben, Budapest, Római Zarándoklatok Emlékalbum-bizottsága, 1926. (a továbbiakban: Paulovits) 183.

⁸ Sinkó 1994.; Zeidler idézett munkája. Trianon és a magyar politikai gondolkodás. Szerkesztette: Romsics Ignác. Budapest, 1998.

⁹ Pogány Géza: Exorcismus (Ördögűzés). 2 kötet, Budapest, 1925. (a továbbiakban: Pogány) 79.

¹⁰ Diario Montañés (Santander) (a továbbiakban: DM), 1922. április 9., 2.

Lourdes-ban. Ebben az évben indult Sopronban *Lourdes* címmel egy a zarándoklatoknak szentelt vallási folyóirat. A Lourdes-ba szervezett zarándokutak nem sokkal a háborút követően újraindultak, de a francia–spanyol határon tapasztalható nehézségek miatt – legalábbis 1923 nyaráig – túl költségesnek bizonyult volna a Limpiasba tett csoportos ki-térő.¹¹

A Limpiasról szóló első magyar nyelvű munka egy 16 oldalas brosúra volt Reviczky Aladár tollából, amit a szerző saját kiadásában jelentetett meg Esztergomban, 1920 decemberében. Forrásaként három spanyol könyvet, von Kleistet és egy osztrák szerző munkáját említi.¹² Ez idő tájt egy jezsuita páter, Vendel János is megjelentetett egy 48 oldalas válogatást a Limpiasszal foglalkozó spanyol könyvekből és cikkekből, von Kleist könyvéből és egy Münchenben kiadott könyvecskéből.¹³ E korai magyar kiadványok egyike sem említi még a Limpiasba zarándokoló magyar hívőket. Úgy tűnik, hogy kiadásuk megelőzte ezeket az utakat. A szövegekből egyértelműen megállapítható, hogy a szerzők maguk sem jártak még Limpiasban.

Limpias és a száműzött Habsburg-család

1922. augusztus 18-án Zita királyné, IV. Károly özvegye és hat gyermeke a Bilbaótól keletre, a Vizcayai-öböl partján található Lekeitióba költözött, ahol sógora, XIII. Alfonz bérelt számukra egy tágas, nemesi kúriát. A királyi jelenlét kedvező fogadtatásra talált az északi partvidéken, ahol Santander és San Sebastián városa versengett, hogy otthont adjon XIII. Alfonz vakációinak. Lekeitió lakosai ajándéknak tekintették Zita egész éves jelenlétét. Egy nemesekből álló bizottság gondoskodott az épület megvásárlásáról korábbi tulajdonosától, hogy ne kelljen tovább hurcolkodnia a királyi családnak, a ház felújítását pedig a városi tanács vállalta magára.¹⁴

3. kép

„ZITA KIRÁLYNÉ OTTÓ KIRÁLYAL, ETELKA FŐHERCEGNŐVEL, RÓBERT ÉS FÉLIX FŐHERCEGEKKEL LIMPIASBAN”, IN PAULOVITS, I.M., 1925.

¹¹ DM, 1922. szeptember 12., 2., 1923. június 23., 1.

¹² Reviczky Aladár: A limpiási csoda. 2. kiadás, Esztergom, 1920.

¹³ Vendel János, S. J.: A Limpiasi csodás feszület. Budapest, 1921. Az előszó 1920. november 27-i keltezésű.

¹⁴ Zita Lekeitióban töltött éveiről lásd: Ocamica, Francisco de: „Estancias z egregias visitas a una villa pesquera”. Gaceta Médica de Bilbao, 76/5–6 (1979. május-június); ki kell emelnünk a néhai Rufo de Achurra Arrieta (Lekeitió) magányújteményét. Ezenkívül felhasználtuk az alábbi műveket is: Brooke-Shephard, Gordon: The Last Empress. The Life and Times of Zita of Austria-Hungary, 1892–1989. London, 1991. (a továbbiakban: Gordon); Harding, Bertita: Imperial Twilight. The Story of Karl and Zita of Hungary. Indianapolis, 1939. és Praschl-Bichler, Gabriele: Das Familienalbum von Kaiser Karl und Kaiserin Zita. Wien, 1996.

Zita először 1923 januárjában látogatta meg a közelben fekvő Limpiast. (3. kép) Amikor ez év augusztusában már gyerekeivel kereste fel a zárandokhelyet, a *Diario Montañés* szerzője, José María Aguirre Gutiérrez kiemelte a mély és őszinte gyászban lévő asszony vallásos odaadását: „A fenséges özvegy át kívánta adni magát vallásos érzelmeinek a szent hely magányában, felemelni a fejet, melynek az ékes birodalmi koronát kellene hordania, hogy elmerüljön tekintete a Királyok királyának szemléletében, aki sebző töviskoronáját

4. kép

A KIRÁLYI CSALÁD KÖRMENETEN
LEKEITIÓBAN, MAGÁNGYŰJTEMÉNY

viselve haldokolt, mely sebzőbb volt azoknál a töviselnél, amelyek próbára tették hívének elkeseredett szívét. Ez a szív azonban soha nem volt annyira próbára téve, mint a haldokló Krisztusé, vagy az Egek királynőjének szíve, ami hasonlíthatatlan anyai fájdalommal kardeddel átvette lázlik.¹⁵ A limpiai zárandokhelynél tett látogatások kétségtelenül vigaszára fognak szolgálni a szerencsétlen néhai ausztriai Károly császár trónját vesztett családjának”.¹⁶

Több okunk is van arra, hogy ne lepődjünk meg Zita királyné érdeklődésén. Abban minden kortárs beszámoló egyetértett, hogy Károly özvegye mélyen vallásos volt. Lekeitiói beszámolók szerint minden nap részt vett a hajnali misén, s a körmenetekről készült korabeli fotográfiákon gyakran és fő helyen szerepelt gyermekeivel.¹⁷ (4. kép) Legálább egyszer Lourdes-ba is elzarándokolt, a szövetséges hatalmak rendelkezései miatt inkognitóban, és az éjszaka nagy részét virrasztva és imádkozva töltötte a bazilikában.¹⁸

Limpiasban már korábban megfordultak olyan személyek, akiket jól ismert: Erwein Gudenus báró a madridi osztrák követségről, Savoyai Pio herceg,¹⁹ sőt XIII. Alfonz és Viktória Eugénia királynő is, akik a Pradóban

¹⁵ Utalás a szentélyben álló szoborra, amelyen karddal átszúrt szívvel jelentették meg Máriát.

¹⁶ DM, 1923. augusztus 2., 1.; Fordította: Gyurics Nóra. A gondolat, hogy Zita Limpiasban járt, annyira magától értetődő volt, hogy az erről szóló hír megelőzte az eseményt! 1922. április 12-én, amikor a nemrég megözvegyült Zita gyerekeivel még Madeirán tartózkodott, már elindult a szóbeszéd, hogy Limpiasban járt zárandokúton. DM, 1922. május 3., 1–2.

¹⁷ P. Benito Ansola személyes közlése, Lekeitio, 2002. november 14. Rufo de Achurra gyűjteményének képein nagyhéti, Krisztus teste és egyéb körmeneteken láthatók Zita és gyerekei.

¹⁸ Paulovits 180–181., a beszámoló Tóth Jánostól származik. Az esemény 1926 előtt kellett, hogy történjen.

¹⁹ Gudenusról (1869–1953), aki 1921 szeptemberében járt Limpiasban, lásd: Ritz, Adolf: Pilgergang nach Lourdes und Limpas. Aesch (b. Basel), 1925. 92–93.; Gudenus és felesége jelen volt 1922. augusztus 25-én, amikor Viktória királynő meglátogatta Lekeitióban Zitát és családját (Noticiero Bilbaino, 1922. október 26.). 1932-ben Ottó az Aranygyapjas-renddel tüntette ki. Savoyai Pio herceg 1919 júliusában járt Limpiasban (Imparcial (Madrid), 1919. augusztus 5., 3.), később pedig meglátogatta Zitát az anyakirályné, Mária-Krisztina társaságában 1922. október 13-án (Noticiero Bilbaino, 1922. október 14.).

szállásolták el Zitát, amikor legkisebb gyermekének adott életet. Igen valószínű, hogy már ekkor mutathattak neki képet a limpiasi Krisztusról. Limpias ugyanis kezdettől fogva bizonyos értelemben Bourbon vonatkozású zarándokhelynek számított. A spanyol király és királynő már 1919. július 31-én felkereste a limpiasi templomot, amint Madridból a nyári időszakra Santanderbe érkeztek.²⁰ A következő évben is visszatértek (erre az időre már két palotájukban is megtalálhatók voltak a limpiasi Krisztus ábrázolásai), a királyi pár gyermekei pedig két héttel később külön utat tettek a zarándokhelyre.²¹ A királynő és gyermekei 1921-ben is visszatértek, sőt a gyerekek még kétszer felkeresték Limpiaست ezen a nyáron.²² 1922-ben újra itt találjuk a királynőt és a gyerekeket, két fia pedig még egy ízben visszatért ebben az évben.²³

Zita limpiasi útjai során is fenntartotta a nagy diszkrécióval lebonyolított királyi látogatások hagyományát; a városka lakói gyakran csak utólag értesültek látogatásáról. Összességében legalább négyszer felkereste a zarándokhelyet 1923 folyamán, egyszer egy royalista szimpátiájú osztrák prelátus oldalán.²⁴ Elképzelhető, hogy ő is látta megmozdulni a limpiasi feszület Krisztusát.²⁵ Lekenitióból Belgiumba történő 1929-es eltávozásáig még jó pár-szor tehetett látogatást Limpiasban.²⁶

A magyar zarándoklatok

Zita jelenléte Limpias és Lourdes között félúton, valamint a limpiasi szenvedő Krisztus iránti vallásos áhítata kiegészítette és felerősítette a zarándokhelyre irányuló magyar figyelmet. Az egyik fiatal Esterházy hercegnő, aki nyolc éves kora óta beteg, járni képtelen volt, 1923 tavaszán, húszévesen a gyógyulás reményében kereste fel az egyre nagyobb hírt kapó települést.²⁷ 1924-ben két magyar zarándoklatot is szerveztek Limpiasba: egy kisebb csoport júniusban járt ott, egy nagyobb, Mária kongregációk szervezte 85 fős csoport pedig október 21–22-én. Ez utóbbi, Alaker István jezsuita páter és Pfeiffer Gyula miniszteri tanácsos vezetésével előbb Lourdes-ba látogatott, és ezt követően keresték fel Limpiaست. A csoportból hatan is csodás jelenések tanúi voltak. Volt közöttük magas rangú katonatiszt (ezredes), államtitkár felesége (valószínűleg a zarándoklatot szervező bizottságban is közreműködő Ruffy Pál nyugalmazott államtitkár neje), gyárigazgató mérnök, ami egyúttal a csoport társadalmi összetételébe is bepillantást enged. Putnoki Istvánné sok más zarándokhoz hasonlóan vággyal és félelemmel gondolt a jelenés megpillantásának lehetőségére. Beszámolója szerint úgy látta, hogy a Krisztus-szobor testéből víz szivárog, majd többször látta a szobor szemeit a sekrestye felé, az ellenkező irányba és fölfelé pillantani. Ezek hatására az az érzés kerítette hatalmába, hogy imádkoznia kell a bűnösökért, s minél többet jó-tékonykodnia. Távozásakor elsötétetni látta a szobor arcát, mintha harag felhőzte volna el. Vojnich László ezredes háromszor látta lefelé pillantani a Krisztus-szobrot a szentségek

²⁰ DM, 1919. augusztus 1. A királyné már két héttel később visszatért: DM, 1919. augusztus 13.

²¹ El Debate (Madrid), 1920. július 31., 2.; DM, 1920. július 31., 2.; El Debate, 1920. augusztus 11., 3.

²² DM, 1921. augusztus 1., 2.; augusztus 31., 2. Hohenlohe Fülöp herceg, bencés szerzetes tavasszal kereste fel Limpiaست, DM, 1921. október 22., 1.

²³ DM, 1922. július 14., 1. és július 26., 1.

²⁴ DM, 1923. február 2., 2; augusztus 2., 1; szeptember 12., 1; szeptember 24., 1.

²⁵ Paulovits 180: „A királyné többször mondotta az előtte hódolatra megjelent magyaroknak, hogy már négyszer volt Limpiasban és nagyon boldog, hogy Krisztus szenvedéseit láthatta.”

²⁶ Egy újabb látogatást említ a DM, 1925. július 11. Legfontosabb forrásunk, a Diario Montañes érdeklődése a további limpiasi látogatások iránt rohamosan csökkent José María Aguirre Gutiérrez betegséggel és 1926-os halálával. Ez követően már nem találunk részletes beszámolókat.

²⁷ DM, 1923. december 15., 2. Limpiasban úgy tudták, hogy ezt követő felépülése megnövelte a zarándokhely iránti magyar érdeklődést.

felmutatásakor a mise alatt, amit a csoporttal utazó Varga Mihály kiskúnmajszai apátplébános celebrált. Az államtitkárné a szentélyben végigimádkozott negyedik misén azt vette észre, hogy a szobor fájdalmas arckifejezéssel lehunyja szemét, újra föltekint és körülhordozza tekintetét. Ezután az arc elszürkült, egyre fájdalmasabbá, majd haragossá vált, majd megenyhült, és mosolygó tekintetet vetett a reszketve esdeklő hölgyre. Egyik zárandoktársa, a saját maga is beszámoló Preszter Rezső gyáros is ugyanígy látta a jelenéseket. Másnap a hölgy verejtékezni, megdagadni és vérezni látta a szobor térdeit és lábszárait, az arcon azonban nem vett már észre változást. Preszter kezdetben hallucinációnak tartotta mások vízióit, a második napon azonban ő is azt látta, hogy a szobor „szemgolyói jobbra-balra forogtak, segítséget keresve, ijedten és oly fájdalmas arckifejezéssel, ... végre lenéztek rá, úgy, hogy azt hitte összeroskad.” Végül a haláltusa befejeződéseként megnyugodni és megszépülni látta a szobor arcát. Magyarországra való hazatérését követően kétszer megismétlődtek még a jelenések, amikor egy a limpiai Krisztust ábrázoló képet nézett. Véleménye szerint mindegyik alkalom egy bekövetkező sorcsapás előrejelzése volt, ezeknek elviseléséhez azonban erőt adott neki a „Meváltó által mutatott szenvedés”.

Az októberi utat, amelyet kimondottan a „számtalan sebből vérző magyar nemzet hű gyermekeinek egy csoportja *engesztelő és könyörgő*” (kiemelés az eredetiben) zárandoklaként aposztrofáltak a résztvevők, Pogány Géza 1925-ös könyve részletesen leírta. A szerző nyugalmazott k.u.k. ezredes volt, egyike a szervezőknek. A szervezőbizottság által fogalmazott, hitelesített és lepecsételt felajánlási dokumentum szerint, amit Pogány teljes terjedelmében idéz: „E zárandoklatnak *indító oka* az a rémes pusztulás volt, mely az 1914–1918. években dúló borzalmas világháborút követte, s mely háborúba Magyarország szándéka ellen sodródott bele. Továbbá a háborút követő forradalom és ellenséges megszállás rombolása, végül a rákényszerített ún. »trianoni békekötés«, amelynek igazságtalanságai folytán az ősei által vitéz honfoglalással szerzett, több mint ezer év óta birtokolt s *Isten* bölcsessége által emelt természetes határok között nemeslelkűséggel kormányzott *ősi hazájának négyfelé darabolása* által egész területének *kétharmad részét* elvesztette” (kiemelések az eredetiben). A szöveg plasztikusan fogalmazza meg a háború utáni magyar traumákat, s a nemzeti identitás történeti-földrajzi pilléreit is felvillantja: az ezeréves birtoklást és a determinisztikus/teleologikus értelmet nyert földrajzi határok eszméjét.

Miután Lourdes-ban leborultak „Magyarország Patrónája előtt, hogy közbenjárásáért és pártfogásáért” esedezzenek, Limpiasba ment a csoport, „hogy ott az *Úr* lábainál térdre borulva, nemzete nagy fájdalmát és mélységes bűnbánatát fejezze ki, s ugyanekkor engesztelődésért, bocsánatért, a csapások elhárításáért s országa elvesztett területeinek visszaadásáért *könyörögjön*”. Ezt követően a templomnak ajándékoztak egy díszes nemzeti lobogót, egyik oldalán *Patrona Hungariae* ábrázolással, másikon pedig angyaloktól tartott nemzeti címerrel.²⁸ (5. kép) Noha a beszámoló nem említi lekeleti látogatást, nem lenne meglepő, ha mégis jártak volna ott, hiszen a csoport szoros kapcsolatban állt Zitával, aki távollétében is vállalta a zászlóanyaságot.

Az 1925-ös Szent év újabb bepillantást enged a magyar katolikusok világába. Ennek keretében számos nagyszabású zárandoklatot szerveztek Rómába, ezzel együtt pedig kiegészítő utakat más célokhoz Olaszországban, Lourdes-ba, Limpiasba és a Szentföldre. Erre az időre Limpias az egyik legkeresettebb európai zárandokhellyé nőtte ki magát a magyar közönség körében. A Szent év alkalmából kibocsátott egyik emléklapsorozatban, amely egyúttal római utat érő sorsjegyként is szolgált, megtalálhatjuk a limpiai Krisztus fotográfiáját (míg a többen a pápa képe, a lourdes-i szűz, a zárandokokat kísérő főpapok és rendfőnökök vagy a Balatonon hajózó magyar zárandokok szerepeltek). (1. kép)

Az 1925-ös Lourdes-Limpias utak szervezője egy energikus fiatal pap, Tóth János volt. Tóth, a Sopron melletti Fertőmegygyes plébánosa a háború előtt Lourdes fő magyarországi

²⁸ Pogány 79–105., a felajánlási okmány: 84–86., a látomásokról szóló beszámolók: 90–97.

5. kép

1924-ES MAGYAR ZARÁNDOKCSAPAT LOURDES-BAN, LIMPIASI ÚTJUK ELŐTT,
AZ EMLÍTETT SZŰZMÁRIÁS ZÁSZLÓ ALATT, IN PAULOVITS, I.M., 1925.

népszerűsítője volt, Lourdes címmel ő adta ki a már fentebb említett havilapot.²⁹ Miután parókiája a trianoni béke következtében Ausztriához került, a Magyarország mellett szavazó Civitas fidelissimába költözött, és élete hátralevő részét zarándoklatok népszerűsítésének és szervezésének szentelte. Egész kis üzleti vállalkozást épített a vallási turizmusnak erre a formájára, vallási kiadványokkal, országszerte tartott felolvasásokkal, Lourdes-ból és Limpiasból származó kegytárgyak postai értékesítésével és maguknak az utaknak a megszervezésével.³⁰ Ő lehetett, aki a díszes kiállítású szentévi emlékkönyvben kifejtette a limpiasi Krisztus-jelenések geopolitikai vonatkozásait Magyarország és általánosságban az emberiség számára: e szerint Krisztus azért mozgult meg újra a keresztfán, hogy felhívja a világ figyelmét a győztesek által a legyőzötteket sújtó igazságtalanságokra: „Sötét és szomorú idő volt az. A nagy háború vérvizatairai alighogy elültek; a lelkekben még benn remegett a halál szörnyű aratása nyomán kelt rémület, s a győzők diadalmámora népmilliókat taposott le a világtörténelemben párját ritkító, kegyetlen részvétlenséggel. Nálunk, e feldarabolt szegény magyar hazában akkor ünnepelte diadalának első mámorát a kommunizmus. Mintha a pogány alvilág legsötétebb szellemei szabadultak volna rá a világra: rombolva száguldott át a szíveken a gyűlölet szellemhada.

Ezekben a súlyos időkben egy távoli, csendes hegyvidék templomában megmozdult a keresztre feszített Krisztus vonagló teste. Aki évszázadokon át szelíd és sugárzó melegséggel nézett le a világra, most tekintetét az ég felé fordította és hosszasan, könnyezve imádkozott. Könnyörgött az emberiségért, melynek boldogságáért magát a keresztfán feláldozta. És szívében átérezve eltiport milliók szenvedését, töviskoronás homlokáról vércseppek hul-

²⁹ Folyóiratának, a Lourdes képes havilapnak csak kevés 20-as évekbeli számát sikerült fellelnünk, így nem tudjuk, pontosan mikor kezdődtek Limpiasba szervezett útjai. Lehetséges, hogy az 1924. májusi út volt az első.

³⁰ Paulovits 241.

lottak a földre. Ajka vonaglott és könnyű, fehér hab buggyant ki rajta. Szenvedett az emberiségért és megmutatta újból a szörnyű halálkínokat, hogy fölébressze a világ szunnyadó lelkiismeretét.

A limpiasi eseményeknek az ad óriási jelentőséget, hogy olyan időben adtak hírt az isteni kegyelem érkezéséről, amikor erre a legnagyobb szükség volt, amikor az emberiség pilanatnyilag mintha megfeledezett volna a könyörületnek, jósnak, szeretetnek amaz igéről, melyekre Krisztus tanította a világot.”³¹

Az 1925. év zárandokai Lekeitióba is ellátogattak, hogy tiszteletüket tegyék Zita királyné, a gyerekek, különösen pedig a trónörökös, Ottó előtt. A szentévi emlékkönyv külön fejezetet szentelt Lekeitiónak, éppúgy mint a zárandoklatok többi célpontjának, ami már önmagában is jól mutatja az evilági vonatkozások keveredését a vallásos buzgalommal. A fejezet címe és bevezetője „új magyar Rodostónak” aposztrofálja a városcát, tovább halmozva a zavaros képzettársításokat. A Lekeitiónak szentelt részben a pannonhalmi Bánhegyi Jób bencés szerzetes is beszámolt a két hónapról, amit a királyi gyermekek nevelőjeként a nyár folyamán ott töltött. Miután leírja a házi kápolnát, a ház életének katolikus atmoszféráját és a koronáját és országát a Szűzanyának ajánló Szent Istvánt ábrázoló festményt („Munkája közben ezen a képen pihen meg Ottó király tekintete.”), Bánhegyi a 13 éves trónörökös érzékenységet méltatja Magyarország szenvedései iránt. Leírása sok hasonlóságot mutat más magyar zárandokoknak a limpiasi Krisztusról szóló beszámolóival: „... szívébe zárta nemzetünk nagy hagyományait; szeretettel, lelkesedéssel van eltelve honunk földje és népe történelme iránt. ... És tud könnyet ejteni azokért, akik a világháborúban életüket adták hazájukért, királyukért; átérzi azok szenvedését és fájdalmát, akik most a szent korona birodalmának letépett darabjaival együtt idegen uralom alá kerültek s a rabszolgaság keresztjét hordozzák.”³²

Bánhegyi ugyanazzal az áhítattal fordul Zita és Ottó felé, mint a többi zárandók a limpiasi Krisztus felé, és ugyanazt a „magyar szívekben a trianoni határon innen és túl” élő álmot, az elvesztett területek visszaszerzésének vágyát közvetíti feljűk, mint aminek érdekében Limpiasban könyörögtek a magyarok. Jellemző módon zárja Bánhegyi sorait a Magyar hiszekegy soraival, a két világháború közötti propagandaköltészet, de talán minden politikai/ideológiai befolyásolást célzó műfajt egybevéve a korabeli propaganda egészének legnagyobb hatású darabjával. Pap-Váry Elemérné versikéje emblemátikusan, tömegek, főleg pedig gyerekek tömegei számára (hiszen több mint két évtizedig ezzel vette kezdetét minden tanítási nap) tette magától értetődővé a krisztusi szenvedéstörténet megfeleltetését az ország sorsának, a Krisztus-magyarság, Krisztus-terület azonosítás kettős metaforáját:

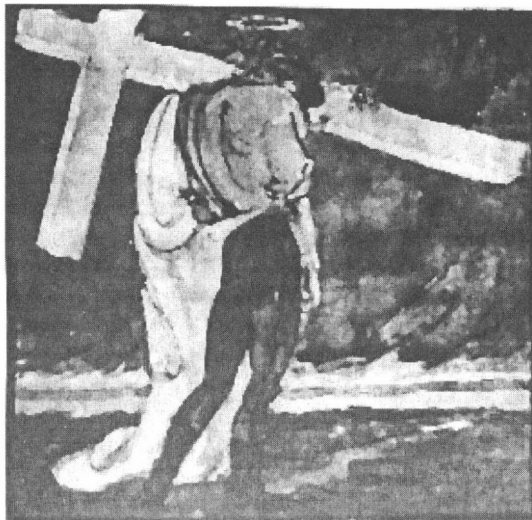
*Hiszek egy Istenben, hiszek egy hazában,
Hiszek egy isteni örök igazságban,
Hiszek Magyarország feltámadásában.*

*Ez az én vallásom, ez az én életem,
Ézért a keresztet vállaimra veszem,
Ézért magamat is reá feszítettetem.*

³¹ Paulovits 182.

³² Paulovits 189. A magyar beszámolókból ugyan nem derül ki, de a gyerekeknek egyúttal osztrák és angol tanáraik is voltak. Zita kiterjedt titkosított levelezést folytatott ausztriai híveivel (Gordon. 223. passim). 1923 és 1926 között, de feltehetőleg később is, a volt birodalom minden részéből érkeztek zárandók Limpiasba, köztük számos katonatiszt. A magyarok mellett találunk közöttük cseheket, osztrákokat és délszlávokat is. Bár nem tudunk róla, nem lenne meglepő, ha ők is megálltak volna Lekeitióban. Vö. DM, 1923. augusztus 12., 4.; 1925. május 20., 4.; 1926. július 17., 4. és szeptember 8., 4.

Ugyanezt az asszociációt figyelhetjük meg a később részletesen elemzett ikonográfiai ábrázolásokon is. Legyen elég itt most a *Vasárnapi Újság* 1920. húsvéti illusztrációjára utalnunk. (6. kép) A kereszténység központi alakjával való egyéni, nemzeti és területi azonosítás a jelen kutatás kereteit túllépő hipotézisünk szerint egy folyamatot tetőz be. Ekkorra már teljesen erodálódnak a korábbi hungarus-tudat vagy a politikainemzet-felfogás maradványai, és helyébe minden társadalmi csoportra kiterjedően rögzül a magyar nemzeti identitás két, egymással paradox viszonyban lévő pillére, a kirekesztő *etnikai értelmezés* és az ettől elválaszthatatlan, túl bőre szabott *területi definíció*.

6. kép

„KRISZTUS URUNK KERESZTJÉT A MAGYAR VISZI”,
HETÉNYI TIBOR HÚSVÉTI RAJZA
A VASÁRNAPI ÚJSÁGBAN, 1920. ÁPRILIS 11.
(Köszönettel tartozunk Sinkó Katalinnak,
hogy felhívta a képre a figyelmünket.)

gyalaira emlékeztető” gyerekek látására, ahogyan lefelé jöttek a lépcsőn. Miután részt vettek egy informális fogadáson Zitánál (francia és német nyelvet használva) és a gyerekeknél (magyarul), a zarándokok csatlakoztak a királyi családhoz az esti misén, ahol magyar énekeket és a Himnuszt is elénekelték közösen. „A felséges asszony és gyermekei – kezükben az énekek gépirásos szövegével – velünk énekelték, velünk érezték és velünk könnyezték az Égnek törő magyar síráموkat.” Másnap távozásukkor a résztvevők mindegyikét a királyi családot ábrázoló fotográfiával örvendeztették meg.³⁴

Az 1920-as évek végére megritkultak az utak, de a Limpiasról szóló ritkuló tudósítások között 1926-ban még azt olvashatjuk a santanderi sajtóban, hogy a Limpiast felkereső külföldiek között az amerikaiak, angolok és osztrákok mellett magyarok fordultak elő a legnagyobb számmal. Minden arra utal, hogy a Tóth plébános és egyéb utazásszervezők által szervezett lourdes-i zarándoklatok opcionális lehetőségeként továbbra is szerepelt a Limpiasba és Lekeitióba teendő kitérő. Tóth 1928-ban limpiasi imádságoskönyvet adott ki a jelenések történetével.³⁵ Amikor azonban a királyi család 1929 őszén Lekeitióból Belgi-

A szemléletes beszámolók szerint a lekeitiói látogatók érzéseinek intenzitása semmiben sem maradt el a limpiasi és lourdes-i látogatások által kiváltottaktól. Ahogy Bánhegyi nyíltan meg is fogalmazza, Lekeitio szintén zarándokhelyé vált: „A viscayai öböl partján, az Atlanti-óceán vadregényes partvidékének egyik kies pontján van nekünk, magyaroknak, egy újabb zarándokhelyünk is, amelyről néhány éve még azt sem tudtuk, hogy létezik, most pedig gyakran gondolunk reá és reményünk, szeretetünk, aggodalmunk tárgya ... Aki ezt át tudja érezni, könnyezve és meghatottsággal lépi át a királyi család hajlékának küszöbét.”³³

Vizmathy Géza szombathelyi városi pénztáros leírásában 1925 augusztusában a zarándokok könnyeztek „a nagy megindultágtól” a „fájdalmas Madonnára” hasonlító, „magába zárt fájdalmában megindítóan felséges feketeruhás asszony” és a „Murillo an-

³³ Paulovits 187–188.

³⁴ Paulovits 190–191.

³⁵ Tóth János: *Limpias Kilenced*. Sopron, 1928.

umba költözött, a spanyolországi kitérő egyik fő vonzerejét veszítette el. A következő évben Zita és a gyerekek egy része visszatért a nyári vakációra, Tóth pedig rögvést – csatlakozva egy ferences szervezésű másik magyar csoporthoz – megszervezte a spanyolországi kitérőt. Ez alkalommal összesen 47 zarándok töltött el egy-egy éjszakát Limpiasban és Lekeitióban. A Tóth által vezetett 20 emberről részletesebb adatokkal is rendelkezünk: fele-fele arányban alkották nők és férfiak, 3 papot találunk közöttük, egy postamestert, egy nyugalmazott bírót, egy köztisztviselőt és két tanárt; nyolc budapesti résztvevője volt a csoportnak, aminek majdnem fele valamiféle betegségtől is szenvedett, és ettől akart megszabadulni a zarándoklat segítségével. Noha a fő attrakció, az Ottóval való találkozás a trónörökös távolléte miatt elmaradt, a látogatás így is megindító élmény volt a résztvevők számára.³⁶

Krisztus-ábrázolások és Trianon

Ejtsünk pár szót a limpiai Krisztus ábrázolásainak magyarországi elterjedéséről. Úgy tűnik, gyorsan ismertté váltak, de nem beszélhetünk mindent elsöprő népszerűségről. Tóth 1931-ben gyógyulást segítő képecskéket kínált, amiket saját kezűleg érintett hozzá az eredeti Krisztus-szoborhoz. 1929-ben egy tehetős szegedi adományozó egy új görögkeleti kápolna építése alkalmából adományozott limpiai Krisztust ábrázoló képet.³⁷ A Limpiasból származó képekhez és bekeretezett, kerámiából készült medálokhoz hamarosan Magyarországon készült ábrázolások is társultak. A nálunk elterjedt ábrázolás a limpiai feszület Megváltójának fejét és nyakát ábrázolta szemből. Ez az ábrázolás valószínűsíthetően egy Valenciában kiadott képeslapra vezethető vissza.

Magyarországon is, más országokhoz hasonlóan, önjelölt apostolokkal is bírt Limpias kultusza. Ilyen volt Németországban a már említett von Kleist és nővére, Belgiumban egy Léon Arendt nevű pap vagy Martha Buser Baselban.³⁸ Magyarországon Tóth plébánoson és néhány nagyon vallásos monarchista tisztén kívül még egy magát Konstantinnak nevező önjelölt misszionáriussal találkozunk, aki 1928 és 1934 között működtetett irodát Budafokon. Ezrével terjesztett rövid broszúráin szerepelt a limpiai Krisztus, más akkoriban népszerű témákkal és ábrázolásokkal együtt, mint például a szent sebekről és azok jelentéséről jelenéseket látó francia misztikus, Marie Marthe Chambon.³⁹ Spanyolországhoz hasonlóan a harmincas évek Magyarországon is megtalálhatjuk a limpiai Krisztust gyászjelentéseken. A kép fokozatosan elvált konkrét eredetétől és kontextusától, és a haldokló Megváltó jelző nélküli, generikus ábrázolásává módosult. Magyarországon elsőáldozói emléklapokon, gyerekeknek szóló jezsuita irodalom ábrázolásaként, imakönyveken köszönt vissza.⁴⁰ A 'limpiai' jelző azonban visszatért 1936–1937 folyamán, amikor a limpiai Krisztus agóniáját közvetlenül megfelleltették a polgárháborúban vergődő katolikus Spanyolországnak. Az első világháború és Trianon, Németország és Magyarország kapcsán már bemutatott

³⁶ „*Lourdes-Limpiai*”, *Lourdes* (Sopron) 15. évfolyam, 8. (1930. augusztus) 166–170. Ez lehetett Tóth egyik utolsó találkozása Zita királynéval. Vö. Zita belgiumi választását 1935-ből Tóth egyik levelére, melyben említi, hogy jó pár éve megszakadt a kapcsolatuk, *Lourdes*, 20. évfolyam, 2. (1935) 13.

³⁷ Köszönet Pusztai Bertalannak az információért.

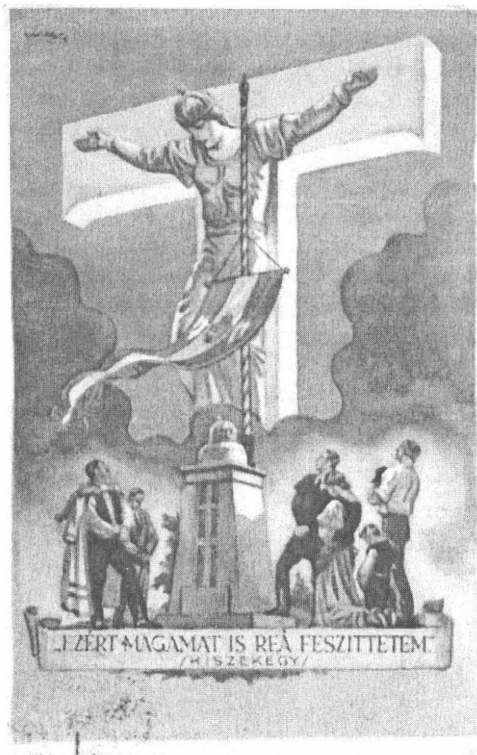
³⁸ Christian 89.

³⁹ Éljen Jézus! Nézd a töviskoronát, kapsz érte égi koronát! A mi Urunk Jézus Krisztus szent sebei-nek vagy irgalmasságának olvasója. Több kiadásban, Budapest, Konstantin Missziós Iroda, Budafok, Ezredes utca 8., [1928–1931]; Az Úr Jézus Szt. Sebeinek Társulata, Budapest, I. Városmajor utca 10., [1934]. A kiadványok az OSZK Apró Nyomtatványok Tárában találhatók.

⁴⁰ OSZK ANYT, Halotti értesítő, 1936.; elsőáldozói emléklap, 1930.; Missziós Propaganda Iratka című kiadvány egy száma, 1931.; Énekkönyv. Egyházi imák és énekek gyűjteménye, Esztergom, Szomor Béla és Rothnágel Sándor, 1925.

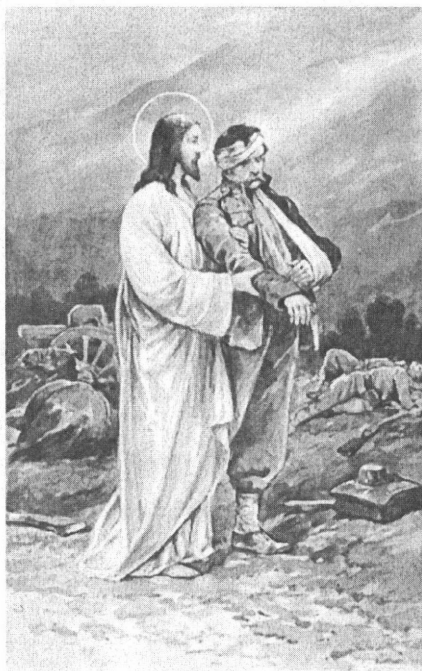
vallási-politikai szimbolizmus ezúttal is kézenfekvő volt. Ilyen ábrázolásokat és gondolatátársításokat találhatunk Tóth magazinjának vagy a népszerű katolikus hetilapnak, az *Élet*-nek a borítóján.⁴¹ Úgy tűnik azonban, hogy sem közvetlenül vallási/kegyeleti, sem „derivált” nemzeti/politikai formájukban nem éltek túl a Limpiashoz köthető képzetátársítások és ábrázolások a második világháborút és a kommunizmus időszakát. Ennek ellenére, ’limpiasi’ jelzővel vagy anélkül, a limpiasi Krisztus elfeledett ábrázolásai ma is fellelhetők Budapest antikváriumaiban, képeslapgyűjtőinél és régiségkereskedőinél.

Forrásaink, ahogy a fentebb közölt zárándoklatleírásokból is kiderült, a vallási, a nemzeti és a politikai aspirációk szoros keveredé-

8. kép

KÉPESLAP, AZ EREKLYÉS ORSZÁGZÁSZLÓ
NAGYBIZOTTSÁGA KIADÁSA, É. N.
(1939-ben postázták).

7. kép

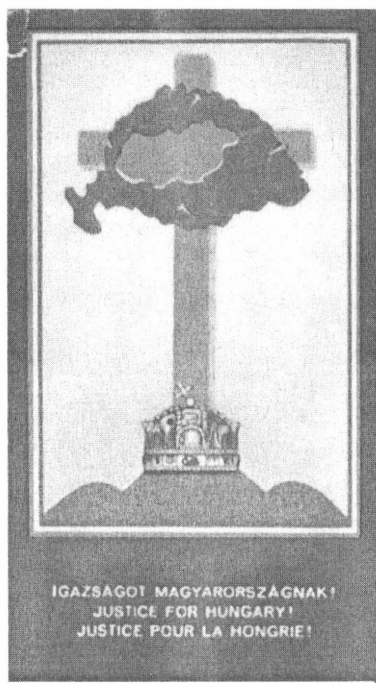
I. VILÁGHÁBORÚS KÉPESLAP, 1914.

redését mutatják. Ez a keveredés a vizsgált zárándoklatok (antropológiai) terében és idejében sűrítetten jelenít meg olyan kapcsolatokat, amelyek értékes adalékokat szolgáltathatnak a nemzeti identitás, Trianon sokkjának feldolgozása vagy éppen a vallás és politikum keveredésének általánosabb érvényű vizsgálataikor is.

Térjünk vissza az ikonográfiai ábrázolások területére. Az első világháború alatt a Jézust ábrázoló képeken jellemzően álló, járó Krisztust találunk, amint megáldja a csatába indulókat, hazasegíti a sérülteket vagy a gáztámadásoktól megvakultakat, vagy éppen gyámolítja az otthon maradt szeretteket (7. kép). A háború után a keresztre feszítés és a krisztusi szenvedéstörténet veszi át az ábrázolásokban a domináns helyet, szorosan kapcsolódva Trianon

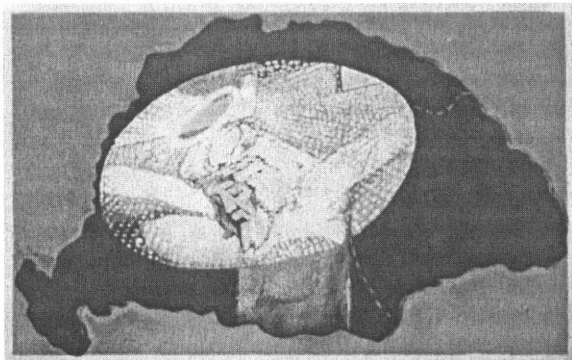
⁴¹ Lourdes, borító, 1936. szeptember és október; *Élet*, borító, 1937. március 7.

nemzeti kálváriájához.⁴² Ezeket az ábrázolásokat (képeslapokat és plakátokat) tízezzel és sokféle formában terjesztették a két világháború közötti időszakban. Trianon T-jére feszítve láthatjuk a Hungáriát jelképező, már a 19. századi, sőt korábbi ábrázolásokon elterjedt nőalakot⁴³ (8. kép). Egy másik lapon Nagy-Magyarország térképi ábrázolása kerül a keresztre (9. kép). A kereszt ráadásul a Szent Koronában áll, egyszerűen dekódolható viszonyrendszerbe építve történelmet (időt), földrajzi reprezentációt (teret) és vallási utalásokat (transzcendenciát). A térképi ábrázolás ilyen tragikus kontextusban, a nemzet és az ország szimbólumaként való megjelenítésére, ahogyan arra Sinkó Katalin hívta fel a figyelmet, az első világháborút megelőzően nem találunk példát.⁴⁴ Az identitást hordozó, megerősítő és előhívó eszközrendszerben tehát változásokat okozott a trianoni döntés. Az időkezelés és a modern információáramlás formái mellett a Benedict Anderson által a modern nemzettudat egyik jelképeként azonosított térkép⁴⁵ paradox módon akkor válik domináns nemzeti ikonná, amikor reális alapja megszűnik. A 19. században kezdődött folyamat, amely a kiegyezés után, a kötelező oktatási rendszerrel válik általánossá, s ami során a földrajzi megismerés, az ország térképi látás-

9. kép

KÉPESLAP, A PESTI HÍRLAP KIADÁSA

10. kép

„MEGOSTOROZTATOTT, KIGÚNYOLTATOTT ÉS KERESZTRE FESZÍTETETT”, KÉPESLAP, KARDOS BRÚNÓ RAJZA, MAGYARORSZÁG TERÜLETI ÉPSÉGE VÉDELMI LIGÁJÁNAK KIADÁSA

módja a nemzeti identitás lényeges elemévé válik, Trianon után éri el a végkifejletét. Az ország térképének asszociatív hálója a tudományos/ismeretterjesztő vonatkozások hátrányára érzelmi tartalmakkal gazdagodik. A képeken kenyérként, faként, az élet szimbólumaként jelenik meg. Ezt az asszociációs sort tetőzi be a Krisztus testével vagy a jelmondatban is visszaköszönve, a mennyországgal való azonosítás.

Az említett képzettársításokra, jelentésátvitelekre még hosszan sorolhatnánk az ikonográfiai forrásokat. Az egyik képen Krisztus

⁴² A kifejezést még olyan baloldali szerzőnél is megtaláljuk, mint Jászi Oszkár: Magyar kálvária, magyar feltámadás. Bécs, 1920. Ugyanakkor Jászi a revizionista sajtótól eltérő értelemben, nem csak a területi változásokra alkalmazza a metaforát.

⁴³ Vö. Sinkó Katalin idézett munkáit.

⁴⁴ Sinkó 1994.

⁴⁵ Anderson, Benedict: Imagined Communities. Reflections on the Origin and Spread of Nationalism, 2. kiad., London, Verso, 1991.

az ország térképére feszül fel (10. kép). Az Eucharisztikus konferencia idején, 1938-ban a Krisztus testét jelképező oltáriszentség kerül Nagy-Magyarország térképére, amely a keresztről lekerülve égi fényben fürdik (11. kép), hogy aztán nem sokkal később, az első bécsi döntés után egyes publicisták az oltáriszentség megfelelő imádatával magyarázzák az ország bizonyos részeinek visszatértét. A nemzeti történelem és a krisztusi történet összeolvasztásának egyik legjobb példájaként a Megváltó Szent Istvánként jelenik meg, töviskoszorúja alatt a Szent Koronával, a koronázási paláston átragyogó szent szívvel (12. kép).

A limpiasi zárándoklatok elemzése segítségünkre van az ikonográfiai ábrázolásokból leszűrhető tanulságok rendszerezésében. Itt is megfigyelhető az elmozdulás a korábbi Mária/Hungária kultusztól a szenvedő Krisztus köré

8. kép

KRISZTUS A SZENT KORONÁVAL
ÉS A PALÁSTTAL, PALLAS, BP., É.N.

11. kép

KÉPESLAP,
EUCCHARISZTIKUS KONGRESSZUS, 1938.

épülő reprezentációk irányába. A képek is tükrözik a folyamatot, melynek során a krisztusi szenvedéstörténet összekapcsolódott a terület sorsával, fuzionált a nemzeti történelemmel. Ez azonban nem tekinthető sajátosan magyar reprezentációs sémának. A felosztott Lengyelországban az 1830-as évektől szintén elterjedt kép, illetve mítosz volt a *Chrystus narodów*, a 'nemzetek Krisztusa' metafora, amely Lengyelországot és a lengyel nemzetet azonosította Krisztussal. Norman Davies a lengyel variáns életre hívását kimondottan Adam Mickiewicznek tulajdonítja.⁴⁶ Magyarországon a jelentés-átviteleknek olyan rendszere jött létre, amelyben egyrészt új jelképek új jelentéssel kaptak helyet (térkép, passió), másrészt jóformán minden mindennek átvehette a helyét: a térkép jelentette az országot és Krisztust, Hungária azonosult a megfeszített

⁴⁶ Norman, Davies: „Polish National Mythologies”. In: *Myths and Nationhood*. Hosking, Geoffrey–Schöpplin, George (ed.). London, 141–157. (a továbbiakban: Davies)

Megváltóval, aki viszont Szent Istvánként jelent meg. Kérdés, hogy ezek a vallásos érzékenységre és a kereszténység legalapvetőbb történetére építő, propagandisztikus ábrázolások nem mentek-e túl azon a határon, ami már sértette a vallási érzékenységet. Nem tekintettek-e rájuk úgy, mint a passió profanizálására, sőt esetleg kimondottan mint blaszfémiaira?⁴⁷

A limpiasi zarándoklatok, a Limpiasról szóló irodalom és a limpiasi Krisztust ábrázoló képek talán szerepet játszhattak a nemzeti szimbólumok és a krisztusi szenvedéstörténet fúziójában. Annyi azonban mindenképpen állítható, hogy közvetlen betekintést engednek ebbe a folyamatba, és elemezhetővé teszik azt. Jól körülhatárolható társadalmi csoportokban, konkrét személyeknél igazolják a képekből kiemelezhető képzettársítások valós meglétét, emocionális erejét. Ráadásul az asszociációs mechanizmus még tágabb köreire vetnek fényt a Lekeitióban, Zita királynőnél tett látogatások.

A nemzeti terület azonosítása Krisztus testével, amire már az „országtest” kifejezés is nyelvi alapot, potenciális lehetőséget jelentett, magában hordozta a jövőbeli, de előbb-utóbb magától értetődően bekövetkező megváltás eszméjét is. Az 1938-as bécsi döntést követően, a Csehszlovákiától visszatért területekről szólva a sajtó ennek a beharangozott feltámadásnak az első lépéséről beszélt.⁴⁸ Tóth plébános lapjában pedig hosszú olvasói levél szövege arról, hogy a határrevíziót az Eucharisztikus kongresszus ájtatosságai révén érdekelte ki az ország: „... íme ezt a nagy és örömdetes közéleti változást az eucharisztikus év hozta meg. Megjutalmazta az Oltáriszentség népünket. Azért a nagy erőfeszítésért, amelyet a nép kicsinye és nagyja kifejtett, hogy őt ott a kenyér színe alatt minél méltóbban üdvözölhessük. Az Urat nem lehet a nagylelkűségben felülmúlni! Láttam, hogy ez a seb fáj nekünk a legjobban és annak gyógyításával fizetett vissza.”⁴⁹

A központi hatalmak szövetségeseként, az elveszített területek jelentős részének visszatérével Magyarország, ha rövid időre is, de lekerült a keresztről, amit az ikonográfia szintjén az bizonyít, hogy a háborús lapokon ismét az aktív, álló, katonákat segítő Krisztus a meghatározó.⁵⁰

Összefoglalás

Egy vallásos kép több szinten is működhet egyidejűleg és gyakran nagy hatékonysággal.⁵¹ Azok alapján, ahogy az 1924-ben Limpiasban járt és csodát látó magyarok elmondták, hogy mit láttak, és milyen érzéseket éltek át, kevés különbséget találunk a spanyol vagy egyéb országbéli hívők beszámolóival: részben vagy egészben megelevenedni látták a feszület haldokló Krisztusát, és intenzív, mély, felkavaró érzéseket éltek át, amiket gyakran

⁴⁷ Erre az ellentmondásra utal Davies 150–151.

⁴⁸ A számos példa közül álljon itt egy a visszacsatolt területekről: Csallóközi Lapok, vezércikk („Magyar feltámadás”), 1938. november 6., 1. Hasonló jelenséget vizsgál Írországgal kapcsolatban: Gilley, Sheridan: „Pearse’ Sacrifice: Christ and Cuchulainn crucified and risen in the Easter Rising”. In: O’Belkevich, Jim–Roper, Lyndal–Samuel, Raphael (eds.): *Disciplines of Faith. Studies in Religion, Politics and Patriarchy*. London–New York, 1987. (a továbbiakban: Sheridan) 479–499. („Írország és az ír nép azonosítása Jézussal mint a nemzetek szenvedő Krisztusával, akit a britek feszítettek meg, mélyen gyökerezik a 19. századi ír katolikus kultúrában.”, Sheridan 479. Fordította: Krasznai Zoltán)

⁴⁹ Lourdes, 1939. I., 23–25.

⁵⁰ A legtöbb hivatkozott képeslap megtalálható e tanulmány szerzőinek gyűjteményében, egy részük látható Zeidler Miklós cikkében: *Közvélemény és propaganda. Rubicon*, 2001. 8–9., 78–87., valamint irredenta honlapokon.

⁵¹ Freedberg, David: *The Power of Images. Studies in the History and Theory of Response*. Chicago, 1989. Szintén sokat merítettünk John MacAloon nemzetközi konferenciákon előadott, csak részben publikált kutatásaiból.

korábbi életükkel hoztak összefüggésbe. E kevés beszámolóban a magyarok sem említik az ország sorsát, a háborút vagy a tágabb értelmezési lehetőségeket.

De ugyanezek a zarándokok, legalábbis némelyikük, szerepelnek az útról beszámoló szerzők között is, akik Krisztus meglevénedését már a trianoni vesztesek iránti szimpátiának tulajdonítják. Az interpretációnak ez a második szintje az, amely érdekkel bennünket, és jelentőssé teszi a vizsgálatot a nemzeti identitás alakulása szempontjából is. E második értelmezési szintet a klérus tagjai, katonatisztek, köztisztviselők fogalmazták meg és népszerűsítették, de kétségtelenül sok más zarándok, illetve egyszerű katolikus is osztotta véleményüket. Ahogyan a konzervatív spanyolok körében a limpiasi jelenéseket XIII. Alfonz felajánlásával magyarázták, ugyanúgy a Limpiasba zarándokokat küldő országok katolikusai saját nemzeti viszonyaikhoz adaptálták a csodás eseményeket, értelmezésüket és az ikonográfiai ábrázolásokat. Ugyanaz a kép tehát egyidejűleg más-más jelentéseket hordozhatott a különböző nemzeti (és nemzeten belüli vallási) közösségeknek.

Egy új nemzeti patrónus, égi közvetítő beiktatása megköveteli a többi, egyidejűleg „használatos” mennybéli segítővel való harmonizálást. Az egyidejűleg a lourdes-i Máriához (már a háború előtt is tisztelt nemzeti közbenjáró) és a limpiasi Krisztushoz szervezett utak ezt a célt szolgálták, ugyanúgy, ahogy a limpiasi Krisztusnak ajánlott címeres, szűzmáriás zászló is azt mutatja, hogy a korábbi pártfogókat nem áldozták fel az újakért cserébe.⁵²

E hatásos Lourdes-Limpias kombináció egészült ki az érzékeny, gyermek trónörökös, Ottó és gyászoló édesanyja, a szenvedő nemzet megtestesült jelképeinek jelenlétével, ami még nagyobb hatékonyságot kölcsönzött a helyszínek, közvetítők és jelentések társításának. A királyi család minden egyszerűsége dacára a royalista beállítottságú zarándokok számára a velük való találkozás ugyanolyan felkavaró és érzelmileg megrendítő volt, mint a limpiasi látogatás. Úgy tűnik, Limpiasban és Lekeitióban a közös, együttesen átélt személyes és nemzeti szenvedés eseteivel találkozunk: a zarándokok együtt szenvednek Krisztussal, Krisztus a zarándokokkal, a zarándokok a száműzött királyi családdal, a királyi család a zarándokokkal, s mindannyian a nemzettel. Ez a fajta mindent mindennel társító szenvedésközösség köszön vissza a Trianon-ikonográfia egyik jelentős vonulatában is. A limpiasi zarándoklatok felhívták a figyelmet a krisztusi szenvedéstörténet és a nemzeti traumák kapcsolódására. Ezen a nyomon elindulva azt láttuk, hogy a passió szimbolikájában találtak egymásra a nemzetet és az országot jelképező régi és új jelképek, alakok: Krisztusként jelent meg az ország, a nép, Hungária és Szent István is. A vallásos érzés összekapcsolása a politikai üzenetekkel hatásos eszköznek bizonyult, ami nem kerülte el a korabeli véleményformálók figyelmét.

⁵² Ezt az összekapcsolást máshol, például Spanyolországban is megtalálhatjuk. Például a hasonló, kapcsolt Limpias-Lourdes utakat, Limpias és Covadonga vagy Limpias és El Pilar zarándokhelyek társítását, vagy a hivatalos zarándoklatokon alkalmazott szimbolikus megállást, hogy a távolból köszöntsek a cantabiai egyházmegye új patrónájának választott „Bien-Aparacida” (‘valóban megjelent’) Szűzet. Vö. Christian 62.; Cueva, Julio de la: „Inventing Catholic Identities in Twentieth Century Spain: The Virgin Bien-Aparecida, 1904–1910”. *Catholic Historical Review*, 87. 4. (2001. okt.) 624–642.

CHRISTIAN, WILLIAM, JR. – KRASZNAI, ZOLTÁN*The magic cross of Limpias and the sufferings of Hungary*

The study investigates pilgrimages to the statue of Christ at the church of Limpias, a town in Spain, after 1919. The shrine was visited in great numbers by losers of the Great War, including Hungarians. An analysis of related sources reveals how religious devotion, national traumas (revolution, the loss of parts of the country) and political commitment were intertwined: Hungarian Catholic pilgrims connected their visits with pleading for the return of the lost territories, as well as visiting the Hapsburg family in exile at the nearby town of Lekeitio. The second part of the study is an analysis of the religious elements of the Trianon cult primarily as they appear in iconographical works with results confirming those coming out of the analysis of the pilgrimages: the emphasis shifts from the cult of Mary to Christ, the identification of the country's fate with Christ's sufferings as well as the intensifying political connotations of the symbols of piety. It is shown how old and new symbols and figures standing for the nation and the country meet with one another: the country, the people, the female figure of 'Hungária' as well as St. Stephen all appear as Christ. Connecting religiosity with political messages was an opportunity that did not escape the attention of contemporary commentators of public influence.